

Handbok för symbol- och bildstöd

Att läsa och skriva är viktigt för alla. Vi behöver färdigheterna genom hela livet. För den som kämpar med läsandet och skrivandet finns det i dag teknik som ger många möjligheter att anpassa en textfil så att den ger stöd för olika behov. Vi kommer här att presentera några möjligheter till att med datorns hjälp ge läsaren det stöd som hen behöver. Vi begränsar oss till programvara och inställningar som fungerar på dator.

Viktiga länkar:

På [Folkhälsans](#) webbplats finns en stor mängd information om stöd för kommunikationen.

På [Papunet](#) finns information om talhandikapp, material för samspel och kommunikation samt det bildverktyg som presenteras längre ned i texten. Här finns även material på lättläst svenska.

På <http://skoldatatek.se> finns lathundar, användartips och allmänna råd kring bland annat talsyntesprogram.

Talsyntesprogram

Talsynteser omvandlar text till tal. Det finns i dag ett stort utbud av olika talsyntesprogram. De flesta programmen påminner långt om varandra men programmen har också en del olika individuella egenskaper. De har ofta någon egenskap som är starkare hos just det programmet än hos andra. Därför är det viktigt att i förväg fundera grundligt på vilka behov, vilka styrkor och vilka förutsättningar användaren har. Sedan behöver man jämföra programmets olika egenskaper, fördelar och nackdelar innan man gör ett köpbeslut. Många program kan laddas ner för att man ska få testa programmet en tid före programval görs och köpbeslutet fattas. På så sätt möjliggör det att brukaren får känna efter om hen tror sig fungera väl ihop med programmet.

Det finns program som du kan installera på din dator, pekplatta eller telefon men det finns även programvara som fungerar online. Några program fungerar enbart tillsammans med ett specifikt operativsystem medan det även finns program som kan användas helt oberoende av operativsystem och plattform.

Den text som ska uppläsas med hjälp av talsyntes behöver för det mesta finnas tillgänglig i textformat. I sådana fall kan PDF-filer, inskannade, eller

fotograferade texter omvandlas till redigerbar och uppläsbar text genom ett OCR-program. Dessa ingår ofta i själva talsyntesprogrammet. Det är också möjligt att använda talsynteserna vid läsning av texter på internet, i mejlprogram mm.

I de flesta talsyntesprogram ingår flera olika röster och även flera olika språk. För många av programmen kan man även köpa tilläggsröster på andra språk som kan behövas. Eftersom många talsynteser per automatik har svensk röst från Sverige är möjligheten att köpa in den finlandssvenska rösten Samuel ofta viktig. Det finns både manliga och kvinnliga svenska röster från Sverige men för finlandssvenskar är Samuel än så länge det enda alternativet.

Efter installation fungerar programmen oftast enbart genom att man klickar i texten där man vill att uppläsningen ska börja. Ibland kan man även behöva markera det textavsnitt som man vill få uppläst. Under uppläsningen kan man välja att texten färgmarkeras för att läsaren ska ha en större möjlighet att följa med uppläsningen i realtid.

En talsyntes fungerar också för det mesta som skrivstöd på så sätt att man kan välja inställningar som gör att datorn ljudar med vid själva skrivningstillfället. När man sedan har skrivit sitt ord eller sin text låter man talsyntesen läsa upp det man skrivit och kan därmed själv lyssna till delar av eller hela sin text. Vissa skrivfel återges inte helt tydligt men många fel hörs tillräckligt väl för att skribenten ska bli uppmärksam på felet och kunna korrigera sin text. För många kan en uppläst text även fungera bra som handledning för interpunktion. Eftersom datorn läser upp texten precis så som skribenten skrivit så kan uppläsningen ge stöd i var det krävs ett skiljetecken, en paus.

I de flesta talsyntesprogram finns möjlighet att reglera uppläsningshastigheten. Om man har en svår text med många nya ord kan det löna sig att testa ett långsammare tempo. För personer med koncentrationssvårigheter kan det däremot vara bra med en snabbare uppläsning.

Antalet producenter av talsynteser har ökat och det finns nu många olika program att välja mellan. Det finns också inbyggt olika system i de flesta datorer och mobila enheter som ger möjlighet att lyssna på texten från plattformen. Skärmläsare, VoiceOver, TalkBack är exempel på benämningar på denna funktion.

Några talsynteser som används i både Sverige och Finland:

[ClaroRead och WordRead](#)

[ViTal](#)

[TorTalk](#)

[CD-ORD](#)

[TextIT](#)

Symbolstöd

Bilder och symboler som stöd i skrivandet kan användas på många olika sätt och på många olika nivåer. De kan bland annat användas i kommunikationskort och -böcker. De kan fungera förtydligande i scheman för personer som behöver hjälp att strukturera en uppgift, sin dag, sin vecka eller liknande. För dem som inte kan läsa och skriva kan bildsymboler användas istället för, eller som komplement till skrivna ord. Bilder kan också fungera som ett stöd i läs- och skrivinläringen

För många läsare kan bilder och symboler innebära ett stort stöd som underlättar både avkodning och förståelse. Det finns i dag flera olika system att använda symboler, från symboler som minnesstöd och kort förtydligande till symbolspråk som till exempel bliss och teckenspråk. Vi kommer nu att göra en sammanställning av några av de tillgängliga system och metoder för att skriva med symboler.

Det finns flera olika symboluppsättningar och symbolsystem som kan användas. De vanligaste och mest använda hos oss är Pictogram, PCS, Widgitsymboler och Bliss. Den fria bildbasen ARASAAC kompletteras kontinuerligt och har därmed ett ständigt växande symbolförråd.

Att skriva med symbolstöd kan tekniskt vara enkelt i dag men det kräver en hel del eftertanke för att symbolerna ska ge rätt information till läsaren. När man ska välja en symbol krävs det ibland att man tänker väldigt brett och funderar ut synonyma eller besläktade ord för att man ska hitta den symbol som känns mest naturlig. För att uppnå en god överensstämmelse mellan text och symbol behövs det ganska ofta en omformulering av uttryck, talesätt och delar av texten när det helt enkelt inte finns lämpliga symboler för den formulering man valt. Det kan också kännas att man får en mera logisk text om man tar bort en del förstärknings- och bindeord vid själva symboliseringen. De bindeord som vi använder för att förstärka

textförståelsen i en skriven text känns ibland malplacerade i en symbolstöd text. Detta beror på sammanhang och brukarens vana att läsa symboler. Därför är det framför allt mycket viktigt att känna målgruppens/målpersonens behov och styrkor när man skriver en text med symboler.

En mycket viktig detalj att ha i åtanke när man skriver med symbolstöd är frågan om rättighet till symbolerna. Det är viktigt att kontrollera hur symbolerna får användas och i vilka sammanhang. Ofta kan man använda symboler i egen produktion och dela med t.ex. sina elever om man uppger symbolernas ursprungskälla.

På [Papunet](#) finns information och goda råd för den som vill göra material för kommunikation med hjälp av bilder och symboler. Här finns också länkar till både kommersiella och avgiftsfria bildbanker.

Papunets bildverktyg

Papunets bildverktyg är ett fritt tillgängligt system där du kan skapa bildmaterial och sedan även kan skriva ut det du gjort. I bildverktyget ingår över 3 700 teckningar, 2 700 fotografier, 11 000 Sclera-piktogram, 1 100 Mulberry-bilder och över 6 000 ARASAAC-bilder, det vill säga totalt mer än 24 000 bilder. För att möjliggöra maximal individualitet kan också användas dina egna digitala bilder och foton.

När du ska göra ett eget material går du först in på ”Inställningar” och gör en grundinställning som innefattar antal rader och kolumner på materialet, om och var text ska finnas till symbolerna och hur den texten ska se ut och om du vill ha rutor kring symbolerna. Sedan kan du söka bild genom att skriva in ett sökord eller hämta egen bild. Det är också möjligt att filtrera valet på sökordet genom att ange vilken typ av bild du vill ha.

När du gjort materialet klart kan du skriva ut eller spara din fil. Om du väljer att spara allt så kan du även här välja tre olika tillvägagångssätt. Du kan spara som en RTF-fil som du sedan kan öppna och redigera i ett textbehandlingsprogram. Du kan också spara materialet som en PDF-fil men den kan du sedan inte ändra. Det är även möjligt att spara materialet på Papunets server. Du får då en länk till din fil för att senare kunna öppna och redigera filen - eller sända länken till någon annan som i sin tur kan använda filen. Det är viktigt att komma ihåg är att filer som inte öppnats på en månad automatiskt raderas

Papunets bilder får användas icke-kommersiellt om du uppger ursprungskällan men det är förbjudet att använda bilderna i kommersiellt syfte. När du använder bilderna så har du även rätt att bearbeta dem.

Bildverktyget och noggrannare instruktioner finns [här](#).

Papuri

Papuri är ett verktyg, med vars hjälp du kan göra online böcker. I böckerna kan du lägga in text, bilder, videon och ljudfiler. Du kan förstås också använda symbolerna som finns i Papunets bildbank. Du kan välja mellan fyra olika templates för boksidor men du kan även forma dina sidor helt enligt dina egna behov och tankar.

Du kan sedan dela din bok för att andra ska kunna läsa den på nätet, till exempel genom epost, på Facebook eller på din egen webbsida. Du kan också spara din bok som en PDF-fil för att sedan läsa eller även skriva ut.

Tjänsten är helt avgiftsfri men du behöver registrera dig för att börja använda verktyget. Själva programmet och alla inställningar finns i dag enbart på finska men du kan göra själva materialet på vilket språk som helst.

När du registrerat dig och loggat in klickar du på "luo uusi kirja". Du får upp en ruta där du ska ge namn åt din bok. Du kan också fylla i en beskrivning av boken för att du sedan ska ha lättare att hålla reda på dina böcker. När du har gett namn åt boken får du lägga till sidor och välja vilken template du ska välja på just den sidan. Du behöver inte redan i detta skede bestämma bokens omfattning utan du kan lägga till sidor vartefter du behöver nya. Du kan också ändra ordningsföljd på sidorna i efterskott. Efter detta är det klart att skriva in dina texter, lägga till bilder och symboler, videon och ljudfiler. Om du vill förhandsgranska kan du välja "esikatselu" för att se hur din bok börjar arta sig. Sist väljer du hur du sparar boken. Om du väljer att spara den på Papuris webb får du själv välja om gör den offentligt tillgänglig eller privat. När din bok är klar kan du inte redigera den ifall du sparat den som PDF-fil men om du väljer att spara på webben så kan du efteråt redigera ditt alster helt fritt. Det är viktigt att även här tänka sig för grundligt kring frågor som rör upphovsrätt till texter, bilder, videon.

Verktyget Papuri finns [här](#).

Boardmaker (PCS-symboler)

Boardmaker v.6 är ett dataprogram som används för att skapa nya eller redigera existerande symbolbaserade aktiviteter för användare med särskilda behov. I programmet finns inbyggt en symbolbas med över 4 500 Picture Communication Symbols™ (PCS). Alla symboler finns i både svartvitt och färg för att användaren ska kunna välja den symbol som passar bäst för ens inlärningsstil.

I programmet finns inbyggt flera olika mallar som användaren lätt kan anpassa till sina egna behov men det är också helt möjligt att göra ett alldeles eget upplägg. Du kan välja storlek, form, antal symboler per sida, text eller inte med bilderna mm mm. Det är även möjligt att editera bilderna samt att kombinera dem till större helhetsbilder.

Det är möjligt att skaffa tillägget Speaking Dynamically Pro till Boardmakerprogrammet. Det ger möjlighet att använda talsyntes som kommunikationsstöd. Dessutom innehåller tillägget många modellunderlägg och modellmiljöer som kan användas enskilt eller kombineras. Information om Speaking Dynamically Pro på finska hittar du [här](#).

Programmet finns numera även som ett [Online-program](#) men språket är ännu engelska. Vill du använda onlineprogrammet för svenska upplägg får du göra symbolsökningen på engelska och sedan fylla i svenska benämningar.

Mera information om Boardmaker på svenska finns [här](#).

SymWriter och Widgit Online (Widgit-symboler)

SymWriter är ett verktyg som öppnar möjligheten att skriva ett dokument oavsett läs- och skrivkunnighetsnivå. Ordbehandling med symbolstöd, ljudning och uppläsning möjliggör ordbehandling för den som behöver extra stöd vid skrivandet. I SymWriter 2 ingår symbolbasen Widgitsymboler som innehåller ca 13.000 symboler. Programmet innehåller dessutom ca 1500 andra bilder. Symbolerna kan kombineras för att skapa nya uttryck eller mera komplexa begrepp. Det är även möjligt att använda egna bilder och fotografier i programmet.

SymWriter har även ett systerprogram, InPrint. Det bygger på samma grundprinciper som SymWriter men lämpar sig speciellt för att göra scheman,

bildkartor, kalendrar mm men det fungerar även för att göra böcker. Det finns en stor mängd färdiga mallar som kan användas enligt egna behov. SymWriter och InPrint fungerar i windowsmiljö.

Widgit Online är en webbtjänst som innehåller samma skrivfunktioner som SymWriter men även har den flexibilitet som ett onlineprogram har. Du kan logga in med ditt personliga lösenord på vilken dator som helst (t.ex. PC, Mac, Cromebook). Du kan spara dina filer online och sedan få åtkomst till dem var helst du loggar in. Du kan även dela filerna med andra, både de som har tillgång till programmet och de som inte har det. På pekplattor och smarttelefoner kan du ta del det material du gjort i Widgit online. Du kan titta, läsa och lyssna på dina filer men du kan inte skapa nya eller bearbeta gamla. Widgit online fungerar 2016 i de nyare versionerna av Google Crome, Safari, Internet Explorer och Mozilla Firefox.

Både SymWriter 2 och Widigit online använder sig av smart symbolisering vilket innebär att programmet analyserar den skrivna meningen och sedan automatiskt väljer symbol utifrån ordklass. Det här fungerar ganska långt helt bra men för att få en så god symbolstödd text som möjligt krävs att skribenten kontrollerar symbolerna och ibland då även gör ändringar i både symboler och text.

I sin enklaste form kan programmet användas så att man skriver in en vanlig text och symbolerna laddas fram vartefter texten skrivs. Det är också möjligt att kopiera och klistra in en textfil och enbart låta programmet ladda upp symbolerna. När den första symboliseringen gjorts är det möjligt att gå in och ändra symboler, göra helt nya, göra olika kombinationer för att på så sätt konstruera symboler till mera komplexa begrepp. I programmen finns inbyggt en viss möjlighet till grammatiska böjningsformer med hjälp av tillägg till symbolerna.

I programmet finns också möjlighet att göra olika bildkort, scheman, spelplaner mm. Det finns färdiga mallar där man bara behöver lägga in de ord och de symboler man vill ha med. Den som har en prenumeration på Widgit Online kan köpa till och använda mallar för två språk. Det möjliggör att svenska ord enkelt översätts till något av över 80 språk. Det finns mallar med många olika layouter och många inställningsmöjligheter för att man ska kunna skapa individanpassat bildmaterial med 2 olika språk i. De flesta språken har även en röst med så att man kan lyssna på orden. För finskan finns både en manlig och en kvinnlig röst, för svenskan finns två kvinnliga och en manlig röst.

För finlandssvenska förhållanden är det även möjligt att importera ritade tecken från teckenspråksbanken på [Handlaget](#). Dessa tecken får användas fritt i den egna verksamheten inom daghem och skola (samt även privat) men inte i ekonomiska syfte eller i trycksaker. Symbolmängden är begränsad men flera tecken kommer att införas och det är fritt att kontakta upprätthållaren med önskemål om specifika symboler.

Mera information och instruktioner till SymWriter och InPrint finns [här](#). En användarhandbok för att komma igång med Widgit Online finns [här](#).

Bliss

Bliss är ett grafiskt språk som funnits på svenska sedan 1970-talet. Bliss är logiskt uppbyggt och grunden består av ett antal grafiska element som kombineras och bildar ord. Blissorden sätts samman till meningar och en vokabulär som används som stöd vid kommunikationssituationer i tal eller skrift.

Blisspråket har en egen grammatik som uttrycks genom olika tecken och markörer. Detta möjliggör att användaren kan uttrycka sig genom avancerad meningsbyggnad och med en god grammatik. Om något tecken saknas kan användaren själv konstruera detta med hjälp av grundsymbolerna och grammatikmarkörerna.

Blisskommunikatören använder sig av en blisskarta med symboler. Hen pekar på symbolerna med t.ex. laserpenna och kommunikationspartnern kan då följa med på kartan. Under symbolerna finns det normalt skrivet in vilka ord symbolerna motsvarar.

Information om Bliss och möjligheter att använda [Blissonline](#) finns här. För den som vill använda Blissymbolerna i kombination med SymWriter finns möjlighet att köpa en symbolbas med ca 4800 Blissymboler. Mer information om detta finns [här](#).

Bilagor

För att illustrera de olika sätten att framställa texter med symbolstöd finns dokument som exempel.

1. Text som fått symbolstöd direkt med hjälp av Papunets bildverktyg.
2. Samma symboler från Papunets bildverktyg men nu är dokumentet gjort i Papuri.
3. Boardmaker.
4. Widgit Online
  - a. Texten direkt inkopierad i Widgit Online utan att någon symbol ändrats.
  - b. Samma text, inkopierad i Widgit Online men nu har några symboler ändrats och plockats bort.
  - c. Nu har både symboler och text anpassats för att försöka åstadkomma så god överensstämmelse som möjligt mellan text och symboler.
  - d. Texten inkopierad i Widgit Online, symbolerna hämtade från handlaget.fi men för att få till stånd en så sammanhängande text som möjligt har även här texten anpassats. Handlagets tecken är ännu begränsad vilket gör att alla ord inte finns tillgängliga i teckenbasen.

Dessutom finns dokument som utgör delar av Lärums lättlästa material i samhällslära, Jag i samhället. Läs mera om Jag i samhället med symbolstöd i Lärums materialbank.

LÄRUM

SPECIALPEDAGOGISKA
LÄROMEDEL
OCH MATERIAL
PÅ SVENSKA I FINLAND

Bilaga 1. Symbolstöd från Papunets bildverktyg

Då vi var

nyfödda bebisar

skötte

de vuxna om oss.

De gav

oss mat

och kläder

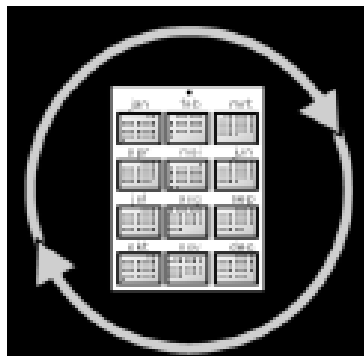
och ett hem

att bo i.

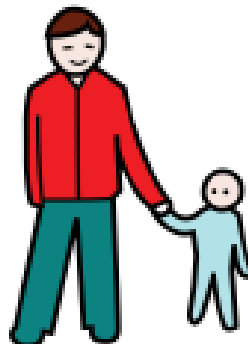
De första

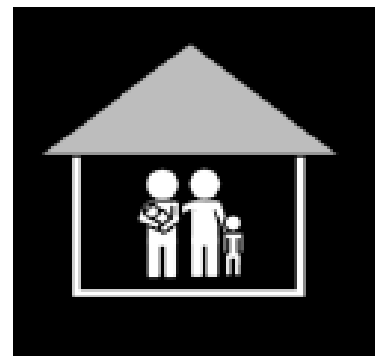
månaderna är ofta

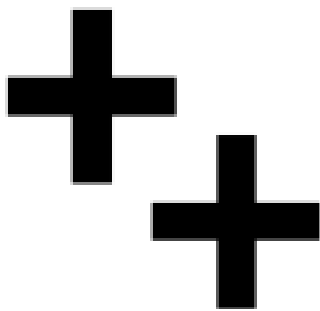
mamma

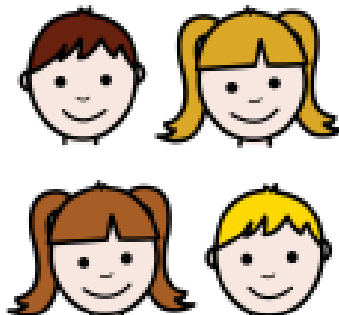
eller pappa

hemma med barnet.

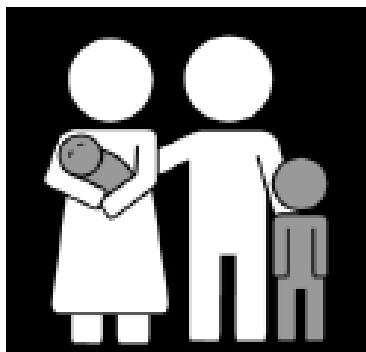
Många

barn börjar sen

på dagis

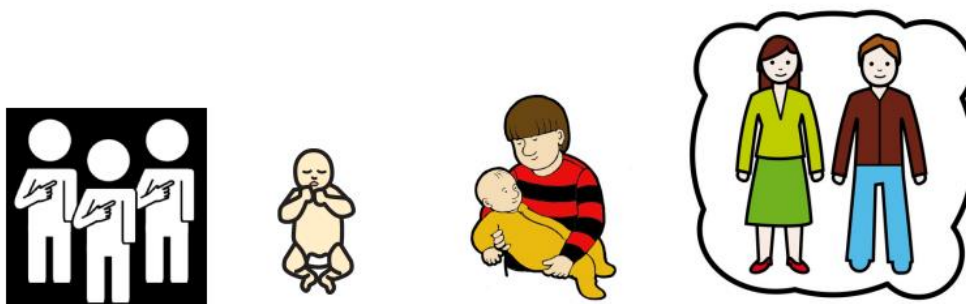
när föräldrarna

börjar arbeta igen.

Bilaga 2. Bildstöd gjort i Papuri

 Papuri.papunet.net

Då vi var nyfödda bebisar skötte de vuxna om oss.

De gav oss mat och kläder

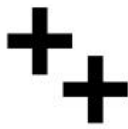
och ett hem att bo i.

De första månaderna är ofta

mamma eller pappa hemma med barnet.

Många barn börjar sen på dagis

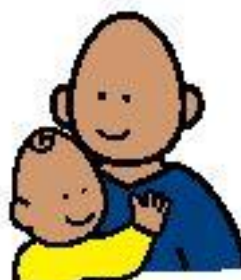
när föräldrarna börjar arbeta igen.

Bilaga 3. Boardmaker

Då vi var bebisar

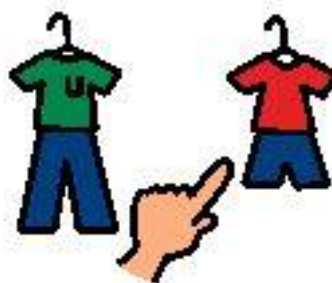
skötte de vuxna om oss.

De gav oss mat

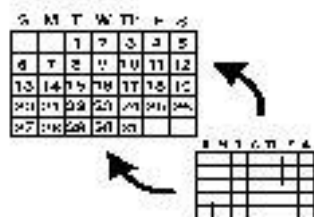
och kläder

och ett hem att bo i.

De första månaderna
är ofta

föräldrarna hemma
med barnet.

Bilaga 4a. Widgit Online - inga ändringar

Då vi var nyfödda bebisar

skötte de vuxna om oss.

De gav oss mat och kläder

och ett hem att bo i.

De första månaderna är det

vanligtvis föräldrarna som turas om

att vara hemma med barnet.

Många barn börjar sen på dagis

då föräldrarna återgår till sina jobb.

En del barn fortsätter att

vara hemma med en vuxen.

   5 **6**
Då man är 5 eller 6 år

börjar man i förskolan.

Bilaga 4b. Widgit Online - med ändringar

Då vi var nyfödda bebisar

skötte de vuxna om oss.

De gav oss mat och kläder

och ett hem att bo i.

De första månaderna är det

vanligtvis föräldrarna som turas om

att vara hemma med barnet.

Många barn börjar sen på dagis

då föräldrarna återgår till sina jobb.

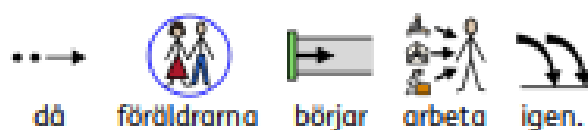
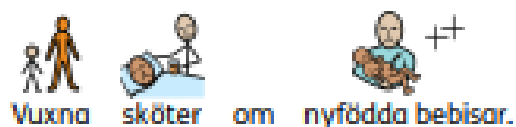

En del barn fortsätter att

vara hemma med en vuxen.

   5 **6**
Då man är 5 eller 6 år

börjar man i förskolan.

Bilaga 4c. Widgit Online - anpassad text och symboler

 Andra barn fortsätter att vara

 hemma med en vuxen.

 Då barnen fyller 5 eller 6 år

 börjar de i förskolan.

Bilaga 4d. Widgit Online med Handlagets symboler

 Då du var en nyfödd bebis

 skötte kanske din mamma eller pappa dig.

 Kanske mamma hjälpte så du kunde äta.

 Du fick också ett hem att bo i.